

Lämsänkylän hautausmaa

Lämsänkylän Lepomaa siunattiin hautausmaaksi 19. syyskuuta 1966. Neljän hehtaarin suuruisen alueen lahjoitti seurakunnalle lämsänkyläläinen Aaro Maikku. Ketään tähän maahan ei ole haudattu, mistä johtuen se on päässyt kasvamaan pajukkoa niin, että satunnainen kulkija ei sinne helposti eksy. Kirkkoneuvosto käsitteli syksyllä 1998 seurakunnalle esitettyä toivomusta hautausmaata ympäröivän aidan ja alueen kunnostamisesta, joihin ei kuitenkaan ryhdytty, sillä maa on hautausten suorittamiseksi liian kivinen. On kuitenkin edelleen niitä, jotka toivovat voivansa tulla haudatuksi oman kylänsä hautausmaahan.

Lämsänkylän koulu

Lämsänkylässä toimi kiertävä kansakoulu jo 1890-luvulta lähtien, mutta pysyvää kyläkoulua alettiin anoa vasta vuonna 1904. Koulu aloitti toimintansa Koskelaisen salissa Korteesalmella vuonna 1905, mutta siirtyi 1910-luvulla Lämsänkylään sen koulurakennuksen valmistuttua. Tauno Korteesalmen mukaan koulu oli alun perin tarkoitettu perustaa Kärpänkylään, mutta kuntakokouksessa Kärpänkylän edustaja oli ilmoittanut, että he eivät tarvinneet koulua, sillä lapset eivät siellä oppisi muuta kuin "käellä ja jalalla yhtä aikaa palloa lyömään".

Alkuvuosien opettajana toimi pyhäjärveläinen Oskar Palsa, joka Aaro Maikun mukaan oli hyvä musiikkimies, mutta heikko viinalle ja nuorille naisille. Kylään hänen jäljiltään jäi Kaija-neidolle poika, joka myöhemmin kaatui sodassa.

Sodan aikana koulun kiinteistö oli osittain armeijan käytössä tuki- ja majoitustiloina. Syksystä 1943 koulua pidettiin yhden lukuvuoden verran ja opettajana toimi Hellin Aaltonen. Syksyllä 1944 koulussa majailli saksalaisten sotilaiden perässä Kuusamoon tulleita venäläisiä sotilaita. Koulun asuntolan jauho-varaston seinissä on edelleen nähtävissä venäjänkielisiä hevosten nimiä.

Koulurakennus paloi 1930-luvun alussa tulipalossa ja sen tilalle rakennettiin uusi koulu, joka sekin paloi vuonna 1955 juuri oppilaiden joululoman alettua. Tämän jälkeen kyläläiset alkoivat riidellä koulun paikasta, ja kun sopimukseen ei päästy, jäi koulu rakentamatta ja oppilaat siirtyivät jo jonkin aikaa tyhjillään olleeseen Tammelan kouluun. Lämsän koulu lakkautettiin 1980-luvun puolivälissä ja liitettiin Kemilän koulupiiriin.

Kemilän kansakoulu oli aloittanut toimintansa Kujalassa Ville Jaakkolan pirtissä vuonna 1929. Kunta rakennutti koulutalon Hiltusen puolelle vuonna 1936, joka kuitenkin poltettiin talvisodan alettua syksyllä 1939. Sodan jälkeen vuonna 1948 Kemilä ja Hiltunen saivat omat koulurakennuksensa. Kemilässä muistellaan lämmöllä opettaja Karin Nymania, joka opetustyön ohessa piti kerhoja kylän muulle nuorisolle. Hän myös vieraili säännöllisesti oppilaiden kotona ja oli emäntien ystävä. Kemilän koulu lakkautettiin vuonna 1996 ja liitettiin Sänkikankaan koulupiiriin. Mustaniemellä koulu toimi jo sodan aikana, mutta koulutalo rakennettiin vasta sodan jälkeen kuten Sänkikankaan koulukin.

Multila

Elias Lönnrotin seitsemäs runonkeruumatka vuonna 1836 suuntautui rajan taakse, missä hän kyllästyi epäluotettaviin ihmisiin (Kuusamosta alueelle menneitä pororosvoja). Hän saapui Multilan taloon joulun alla, missä hän kirjoitti puhtaaksi muistiinpanojaan eli arvuutuksia kolmen viikon ajan. Alkuperäisiä käsikirjoitusvihkojaan hän jätti pirtin vintille.

Lönnrot kierteli Kuusamossa ja merkitsi muistiin mm. lastenloruja ja -leikkejä. Hän kirjoitti myös kirjeitä ystävilleen ja kävi kirkolla markkinoilla joulun jälkeen ostamassa palton. Lönnrot kehui Multilan talon myös herrasväellä piikomassa ollutta emäntää taitavaksi.

Talvisodan evakkoon lähtiessään Multilan väki repi pirtin seinistä aaltopahvia tavaroiden suojaksi. Seinähirrestä paljastui Lönnrotin nimi sekä päivämääriä. Viimeinen vanha isäntä Heikki Heikkinen (s. 1925) kertoi repineensä seinästä pahvia jo ennen talvisotaa pelikorteiksi, jolloin hän jo poikasena näki Elias Lönnrotin nimen seinähirressä. Heikki kuoli keväällä 2005. Taloa ei ole enää olemassa, sillä suomalaiset sotilaat polttivat rajakyläen talot sodan alettua.

Mustaniemen maasepän paja

Erkki Mustaniemi (20.2.1848-30.9.1933) rakensi Mustaniemen maasepän pajan Kuusamojärven rannalle vanhalle Mustaniemelle n. 1870 - 1880. Rakennus siirrettiin ennen talvisotaa vuonna 1939 Lämsänkyläntien varteen nykyiselle paikalleen isojaossa muodostuneelle Seppälän tilalle, missä paja oli syksyyn 1944 asti. Kun jatkosota tuolloin päättyi saksalaisten pikalähtöön ja heidän perässään tulivat venäläiset sotilaat, siirrettiin paja venäläisten toimesta asunnoksi Toranginahoon.

Kevään 1945 evakosta paluun yhteydessä paja löytyi, kun mustaniemeläinen Aarne Mustaniemi eli Pikkulan Ville oli tunnistanut rakennuksen Erkki Mustaniemen rakentamaksi pajaksi. Pauli Mustaniemen, Erkin pojanpojan, kertoman mukaan Aarne Mustaniemi ja Rauni Kivimäki olivat evakosta palattuaan asuneet pajassa jonkin aikaa talvella 1944 - 1945. Paja purettiin ja siirrettiin entiselle paikalleen Lämsänkyläntien varteen. Venäläiset olivat hieman suurentaneet ikkunanreikää, mutta muuten rakennus oli säilynyt entisellään.

Pajassa ei ollut kattoräppänä, vaan savu ja tuhkanpöly ovat menneet ulos seinän raoista ja milloin mistäkin. Seinässä on ollut pieni aukko, mutta sekin oli lähinnä lisätyötilan saamiseksi pitkien rekirautojen ja "koruuviikatteitten" työstämistä varten. Erkki Mustaniemen poika Eetu Mustaniemi (12.1.1903-27.1.1984) oppi sepäntaidot isältään ja peri ammatin 1930-luvun alussa.

Maasepän pajassa on taottu viikatteita, sirppejä, kirveitä, puukkoja, poria, rautakankeja, auroja, karhin piikkejä, saverikoita, ankkureita, kärrynpyöriä, saranoita, säppejä, lehmänkelloja ja aisakellon kieliä, länkien niskarautoja, hevosenkenkiä ja -kenkänauloja, avaimia, uuninsuuluukkuja yms. Sepän vasaran kalketta ei Mustaniemestä ole kuitenkaan kuulunut vuoden 1976 jälkeen. Lähes lahoamisasteessa olleen pajan entisöimiseksi teki aloitteen Seppälän tilan omistaja Helena Mustaniemi ja kunnostamistyöt rahoitettiin Kuusamon kunnan sekä Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen tuella. Kirvesmiehet Jorma Palosaari ja Aatos Karjalainen uusivat koko eteläpuoleisen seinän hirret sekä katon, ahjon yläpuolelle lisättiin savun ja tuhkan poistamista varten peltinen pömpeli ja palkeet korjattiin uusilla poronahoilla. Mustaniemen maasepän paja on täysin käyttökelpoinen.

Sänkikankaan koulu

Sänkikankaan koulu aloitti toimintansa vuonna 1952 Vanhan Kajaanintien varressa. Nykyisin koulurakennus on Kajaanintien ja Lämsänkyläntien risteyksessä. Koululaitos on kokenut karsintaa Lämsänkyläntien varrella; Mustaniemen koulu lakkautettiin vuonna 1967, Hiltusen koulu vuonna 1977, Kallioluoman koulu vuonna 1980, Lämsän koulu vuonna 1983 ja Kemilän koulu vuonna 1996. Näiden koulujen oppilaat käyvät nykyään Sänkikankaan koulua.

Tauriaisen talon rahat

Kauppias Kassana oli eräänä syksynä kerännyt Vienan Karjalasta voita venelastillisen verran aikomuksenaan myydä sitä Kantokylän mikkelimarkkinoilla. Matkalla Kantokylään hän pysähtyi Multiperän Maikkuun ja jätti veneensä Joukamojärven rantaan. Yön aikana vene oli kadonnut voineen pävineen. Tästä harmistuneena Kassana palasi kotikyläänsä Tuhkalaan. Seuraavana kesänä hän tuli jälleen kauppamatkallaan Lämsänkylään ja sai kuulla, että hänen veneensä oli löytynyt Kyynärälammista. Kävi ilmi, että Kyynärälammien rannalla asuneet Tauriaiset olivat varastaneet veneen, ottaneet voit itselleen ja upottaneet veneen lampeen. Keväällä puuvene oli kuitenkin noussut pintaan ja varkaus paljastunut. Kauppias Kassana päätti kostaa Tauriaisille ja käveli selkosen halki takaisin Tuhkalaan, missä hän palkkasi seitsemän miestä hävittämään ja polttamaan Tauriaisen talon.

Oli pyhäilta, kun miehet saapuivat kylään. He toivoivat Tauriaisen väen lähtevän maanantaiaamuna Leppisuon niitylle, jotta saisivat tehdä työnsä rauhassa. Tuleva aamu oli kuitenkin sateinen, eikä niitylle voitu lähteä. Niinpä Tuhkalan miehet menivät Tauriaisen naapurin Anttilan aidan juosteessa olleeseen mökkiin, jossa asui vanha ukko. Miehet kertoivat ukolle pulmastaan ja tämä antoi heille seuraavan neuvon: kun Tauriaiset seuraavana aamuna päästäisivät lehmät metsälaitumelle, miesten tulisi mennä ja ajaa lehmät lähitöllä olevaan lampeen. Ukko menisi sitten puolenpäivän tienoilla metsään, näkisi lehmien joutuneen liejulampeen ja ilmoittaisi Tauriaisille, jotka välittömästi lähtisivät lehmiään pelastamaan.

Suunnitelma toimi ja lähistöllä piilossa olleet Tuhkalan miehet hyökkäsivät taloon, jossa oli vain vanha muori kolmen lapsen kanssa. Muori sidottiin käsistä siimanarulla nuottaorpeen ja talo sytytettiin tuleen. Vanha muori sai kuitenkin nytkytetyksi itsensä irti, otti lapset kainaloonsa ja juoksi kuja-aidan vieressä olleen kuusen juureen piiloon. Lapsista vanhimman, 8-vuotiaan tytön, hän lähetti hakemaan apua Uusitalosta. Samaan aikaan Tuhkalan miehet kolistivat aitassa ja muori kuuli yhden miehen kysyvät "Minnehän se hieholi meni?" tarkoittaen 8-vuotiasta tyttöä. Miehet keräsivät mukaansa kaiken arvokkaan, mitä aitasta löysivät. Tavaroiden joukosta putosi pihamaalle tuohitollero ja jälleen muori kuuli, kun yksi miehistä potkaisi sitä ja totesi "Mi perelehen tollero se tuokin lie?" Eipä mies arvannut, että tollerossa olivat Tauriaisten rahat. Hävityksen tehtyään miehet lähtivät takaisin Tuhkalaan ja kävelivät aivan kuusen vierestä, jonka juurella vanha muori piilotteli kahden lapsen kanssa. Muorin oli tukittava nuorimman lapsen suu huivilla, jotta tämän itku ei kiinnittäisi miesten huomiota. Kun Tauriaisten miehet palasivat metsästä, näkivät he tapahtuneen hävityksen ja arvasivat heti, mistä oli kyse. Talo oli poltettu ja kaikki mennyt. Vain pihamaalla lojuneen tuohitolleron rahat säästyivät.

Uusitalo

Jatkuvan partisaaniuhan vuoksi elämä rajapinnassa oli yhtä painajaista. Kesällä 1942 veivät partisaanit mukanaan suoniityllä heinänteossa olleet Tammelan veljekset Lassin ja Kallen. Heinäkuun 18. päivänä vuonna 1943 partisaanit hyökkäsivät Lämsänkylän Multiperän Uusitaloon, tappoivat kuusi ihmistä (äidin, mummon, isoisän, tädin ja kaksi lasta) ja veivät mukanaan Kannaksen joukoista heinäntekolomalle tulleen Ville-isännän sekä kaksi lehmää. Uusitalon paikalla on nyt partisaaniuhrien muistomerkki.

Tämän tarinan on Helena Palosaari merkinnyt muistiin isältään Janne Heiskaselta. Vuonna 1788 on venäläinen aseistettu joukko käynyt hävittämässä Kynnäräsalmen talon.

Vanttajankankaan tukinsiirtolaitteet

Taivalkosken sahan aloitettua toimintansa 1840 uitettiin Etelä-Kuusamon tukkeja sinne siinä määrin, että kruunu alkoi huolestua ja valvoa pitäjän yhteisiä metsiä. Kruunu jopa alkoi myymään itse puuta. Tästä tuhtuneina pitäjäläiset vetosivat knihtikontrahtiin ja syntyi oikeusprosessi, joka aluksi johti hakkuiden päättymiseen, mutta myös vuoden 1879 asetukseen lohkokuntien muodostamisesta. 1880-luvulla suoritettiin väliaikainen lohkojako, jossa kruunun metsät erotettiin yksityisistä. Niinpä vuosisadan vaihteessa myytiin tukkeja sekä itään että länteen (Oulankajokea pitkin itään ja Ii- sekä Livojokea pitkin länteen). Isojaon valmisteluun ryhdyttiin 1900-luvun alussa, mutta se ei edistynyt ennen maailmansotaa.

Kuusamon eteläosassa savotoivat mm. Uhleå- ja Varjakka-yhtiöt, muualla Kuusamossa myös norjalainen, venäläinen ja pari ruotsalaista yhtiötä. Rajan sulkeuduttua rauhanteossa 1922 päättyivät pohjoiset isot hakkuut ja ne siirrettiin etelään. Koska keskisestäkään Kuusamosta, mistä vedet virtasivat itään, ei voitu enää uittaa tukkeja, rakensi Uhleå-yhtiö tukinsiirtolaitteen Kuusamojärven Mustaniemenlahdesta Vanttajajärveen ja edelleen Iijärven Maanselänlahteen. Tämä siirtolaite otettiin käyttöön vuonna 1923 ja se toimi aina vuoteen 1929. Tuona aikana siirrettiin 630 000 tukkia ja sanotaan, että Joukamajärven ympäriltä hakatut puut olivat kolmen vuoden kuluttua meren rannalla.

Tukinsiirtolaite kulki rautatiekiskoilla, joita oli kaksi rinnakkain. Toista myöten vaunut kulkivat noin 1,5 kilometriä Kuusamojärvestä tukkilastissa Vanttajajärveen ja toista myöten tyhjinä takaisin Kuusamojärveen. Vastaavantyyppinen siirtolaite oli ollut jo aiemmin käytössä Kitkajärveltä Livolle, siis länteen virtaavaan vesistöön Koutajoen vesistöä. Sitä piti yllä Varjakka Oy vuosisadan vaihteessa. Vanttajankankaan laitoksella oli töissä 60-70 työntekijää. Entinen Kuusamo-yhtiön matkustajalaiva "Kuusamo" oli ostettu hinaajaksi, ja inspektori Aleksanteri Niskasaaren mukaan "Santeri"-nimisenä hinasi tukkeja tukinsiirtolaitokselle. "Kuusamo" oli aloittanut liikennöinnin jo vuonna 1915 Kuusamojärvellä välillä kirkonkylä - Heiskasenharju - Kajava - Heikkilä.

Vuonna 1935 Metsähallitus rakensi tien Vanttajankankaan yli Taipaleeseen. Tukkeja alettiin siirtää kuorma-autoilla Vanttajasta Maanselänlahteen, mitä varten Mustaniemenlahden rantaan rakennettiin polttomootoreilla toimivat lastauslaitteet eli kiramot. Niiden käyttö jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi talvisodan sytyttyä ja syksyllä 1944 Kuusamon alueelta poistuneet venäläiset sotilaat purkivat.